

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sistemi: 172 Numaralı Defter Örneği

Ülkü Yancı*

(ORCID: 0000-0002-5822-1813)

Makale Gönderim Tarihi
28.03.2025

Makale Kabul Tarihi
27.05.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yancı, Ü., “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sistemi: 172 Numaralı Defter Örneği”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/ Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis), (2025): 1309-1343.

APA: Yancı, Ü. (2025). Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sistemi: 172 Numaralı Defter Örneği. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis)), 1309-1343.

Öz

Osmanlı Devleti’nde medrese mezunlarının oluşturduğu ilmiye sınıfı mensupları medreseden mezun olduktan sonra kadı, müderris ve müftülük görevlerinden birini yürütmüşlerdir. Ancak mezunlar göreve başlamadan önce bugünkü manada stajyerliğe benzeyen bir mülazemet dönemi geçirmek zorundadırlar. Bunun için de medreseyi bitiren kişiler icazetnamelerini alarak Rumeli kadiaskerliğine başvurmuşlar ve adlarını sırası gelince kadı veya müderris olarak atanmak üzere mülazemet defterlerine kaydettirmişlerdir. Mülazemet defterleri, ilmiye teşkilatı hakkında yapılacak çalışmalar için vazgeçilmez ana kaynaklardır. İlmiye silkine dâhil olan her kadı ve müderris

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye, u.yanci@gmail.com.

Assist. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Education, Department of Turkish Language and Social Sciences Education, Türkiye.

adayı bu defterlere kayıt olmak zorundadır. Zira devlet, atama yapacağı vakit istihdam edeceği kadar kadı ve müderrisi bu defterdeki kayıtlara bakarak atamaktadır. Bu çalışma için İstanbul Müftülüğü Arşivinde bulunan 172 numaralı mülazemet defteri incelenmiştir. Defter 1799-1800 ve 1803-1804 döneminde Rumeli kadiaskeri İsmet İbrahim Efendi tarafından iki kadiaskerlik döneminde tutulan mülazemet kayıtlarını ihtiva etmektedir. Defterde toplam 425 mülazım kayıtlıdır. Bu mülazımların hangi ulema tarafından hangi yolla mülazım oldukları, hangi yolun ne kadar sıklıkla kullanıldığı gibi hususlar incelenmiş ayrıca defterde kayıtlı olan seyyid ve ulema çocuklarının tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İlimiye, Mülazemet Defteri, Mülazım, Kadiasker.

The System of Mülazemet in the Ottoman İlimiye Organization: Example of Book No. 172

Abstract

In the Ottoman Empire, the members of the ilmiye class, which consisted of madrasah graduates, held the positions of qadi, mudarris and mufti after graduating from madrasah. However, before taking office, graduates had to undergo a period of mulazemet, which resembled an internship in today's sense. For this purpose, those who graduated from the madrasah applied to the Rumeli kadiaskerate with their diplomas and had their names recorded in the mülazemet books to be appointed as qadi or muderris in their turn. Mülazemet books are indispensable and essential sources for studies on the scientific organization.. Every candidate for judge and professor who joins the science school has to register in these books. Because the state, when making an appointment, appoints as many judges and professors as it can employ by looking at the records in this book. For this study, the mulazemet book numbered 172 in the Istanbul Mufti's Office Archive was analysed. The book contains the mülazemet records kept by İsmet İbrahim Efendi, the qadiasker of Rumelia, during two qadiaskerates in 1799-1800 and 1803-1804. A total of 425 mülazems are recorded in the book. Issues such as by which ulema these mulazım were mulazemet and how often they were mulazemet, and which method was used, have been analysed, and the children of seyyid and ulema registered in the book have been identified.

Keywords: Ottoman Empire, İlimiye, Mülazemet Register, Mülazım, Kadiasker.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde halk, sahip olduğu imkân ve haklar bakımından genel olarak askeri ve reaya olmak üzere iki zümreye ayrılmıştır. Bunlar arasından askeri sınıfı oluşturanlar idareci, asker ve ulemâdan oluşmuş, yaptıkları görevler dolayısıyla ehl-i örf ve ehl-i şer olarak da iki gruba ayrılmıştır. Askerîlerin en belirgin özellikleri vergiden muaf olmalarıdır.¹ Askeriden olama ulema ise medrese mezunlarından oluşmakta ve ilmiye sınıfını oluşturmaktadır

İlmiye sınıfı, devlet teşkilâtında askeri zümreyi oluşturan seyfiye, bürokrat zümreyi oluşturan kalemîye ile birlikte üç temel meslek grubunu oluşturan meslek gruplarından biridir. Medreseden mezun olan kişiler bir icazetname -bugünkü anlamıyla diplomalarını- aldıktan sonra üç alanda görev yapmaktadırlar. Bu alanlar tedris, hukuk ve fetva alanlarıdır.² Tedris alanında görev yapanlar müderris, hukuk alanında görev yapanlar kadı ve fetva alanında görev yapanlar ise müftü olmaktadır.

Kadılık ve müderrislik mesleğinde bir terfi sistemi bulunmaktadır. Bu terfi sisteminde hem kadılar hem de müderrisler müddet-i örfiyye denilen bir sürenin sonunda bir üst dereceye çıkabilmektedirler. Müddet-i örfiyyenin devletin şartları dâhilinde yüzyıllara göre değişmekle birlikte 24, 20 ve 18 aylık süreler olduğu söylenebilir.³

Osmanlı döneminde 730/1331 yılında Orhan Bey tarafından İznik'te açılan ilk umumi medresenin kurulmasını takiben, İznik, Bursa, Edirne ve Rumeli'de halkın ihtiyacına binaen pek çok medrese açılmıştır. Medrese sayısındaki artış bir düzenlemeyi zaruri kılmış ve medreseler bir takım derecelendirilmeye tabi tutulmuştur.⁴ Osmanlı medreseleri Fatih Sultan

¹ Halil Sahillioğlu, "Askerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 3, İstanbul 1991, s. 488.

² Mehmet İpşirli, "İlmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 22, İstanbul 2000, s. 141.

³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 106. Ayrıca bkz. Cihan Kılıç, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kariyer Sistemi", *Turkish Academic Research Review*, 3/1 (2018), s. 159-160.

⁴ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler*, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.35.

Mehmet döneminde çok ciddi bir yapılanmaya tabi tutulmuş, bu yapılandırmada medrese dereceleri de belirlenmiştir. Bu dönemde yedi dereceye ayrılan medreseler aşağıdan yukarıya Haşiye-i Tecrid Medreseleri (Yirmili Medreseler), Miftah Medreseleri (Otuzlu Medreseler), Kırklı Medreseler, Hâric Medreseleri, Dâhil Medreseleri, Sahn-ı Seman Medreseleri ve Altmışlı Medreselerdir.⁵ Osmanlı tarihi boyunca zaman zaman bu medrese derecelerinde farklılıklar olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde on dereceye ayrılmış olan medreseler⁶ çalışmaya konu olan dönemde on iki dereceye ayrılmıştır. Bu dereceler aşağıdan yukarıya, İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsile-i Sahn, Sahn-ı Seman, İbtida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsile-i Süleymâniye, Hamise-i Süleymâniye, Süleymâniye ve Dâru'l-Hadis-i Süleymâniye Medreseleridir.⁷ Osmanlı eğitim sisteminde sıbyan mektebini bitiren bir öğrenci bu medreselerde sırayla eğitim aldıktan sonra icazetnamelerini alabilmektedir. Bu dereceler aynı zamanda eğitim hayatı dışında müderrisler için de birer terfi basamağıdır. Klasik dönem sonrasında bu medrese derecelerinde zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. İlk görev yerine tayininden sonra bir müderris, meslek hayatında gelebildiği en son rütbeye yirmi beş-otuz yılda gelmektedir. Bu süreç Osmanlı literatüründe “*kat-ı merâtib*” olarak adlandırılmıştır. Müderrisin meslek hayatında aşağıdan yukarıya doğru rütbe almasına devr-i medâris denmekte, kat-ı merâtib, devr-i medâris edilerek yapılmaktadır.⁸

İlmiye teşkilatında görev alan kadılar için de tıpkı müderrisler gibi bir terfi sistemi mevcuttur. Genel olarak kaza kadılıkları ve mevleviyet adı verilen sancak ve vilayet kadılıkları olarak ikiye ayrılabilir. Kadılık dereceleri, alt derecelere de ayrılmıştır. Kaza kadılıkları Rumeli, Anadolu ve Mısır kadılıklarıdır. Bu kaza kadılıklarının dereceleri zaman içerisinde

⁵ Cahit Baltacı, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. I, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.73. İzgi, *a.g.e.*, s.36.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İzgi, *a.g.e.*, s.37.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.58-59.

⁸ İzgi, *a.g.e.*, s.44.

değişikler⁹ göstermekle birlikte genelde Rumeli'deki kaza kadılıkları sekiz, Anadolu'daki kaza kadılıkları dokuz ve Mısır'daki kaza kadılıkları beş sınıfa ayrılmakta idi. Mevleviyet kadılıkları ise aşağıdan yukarıya doğru devriye mevleviyyeti, mahreç mevleviyyeti, Haremeyn mevleviyyeti, bilad-ı hamse mevleviyyeti ve İstanbul kadılığı idi. İstanbul kadılığı yapan bir ilmiye mensubu daha sonra derece olarak Anadolu Kadiaskerliğine ve oradan da Rumeli Kadiaskerliğine terfi etmekte idi. İlimiye yolunda en son rütbe Rumeli kadiaskerliğinden sonra gelen şeyhülislamlık idi.¹⁰

Mülazemet Sistemi ve Mülazemet Defterleri

İlimiye sınıfına dâhil olmak isteyen bir kişi, medrese eğitimi tamamladıktan sonra kadı veya müderris olabilmek için bir staj dönemi geçirmektedir. Bu staj dönemine Osmanlı eğitim sisteminde mülazemet dönemi adı verilmiş, stajyerlere de mülazım denilmiştir.¹¹ Daha öncesinde de bu tür bir uygulamanın var olduğu bilinmekle beraber Kanuni Sultan Süleyman döneminde mülazemet sisteminde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin esas nedeni ise ilmiye teşkilatındaki istihdam sorunudur. Başlangıçta her medrese mezunu atanabilmekte iken zamanla medrese mezunlarının sayısında artış olmuş bu da her medrese mezununun istihdam edilememesi sorununu getirmiştir. Mülazemet sisteminde yapılan düzenlemeler ile medrese mezunları arasından daha niteliklilerin seçilmesi sağlanmak istenmiştir. Daha açık bir ifade ile mezun sayısı ile kadro sayısı arasında çok fark olunca devlet, istihdam edebileceği kadar müderris ve kadıyı seçebilmek için bir eleme sistemi getirmiştir. Bu da her medrese mezununun mülazım olamayacağı anlamına gelmektedir.

Yukarıda bahsedilen stajyerlik yani mülazemet dönemi bir öğrencinin Sahn-ı Seman veya Süleymaniye medreselerinden birinden icazetname

⁹ Bu değişiklikler için bkz. Ercan Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVII. Yüzyılın Sonunda Rumeli'de Kadılık Rütbeleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 44, s. 339. Kuru, a.g.t.

¹⁰ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı (Kadı maddesi içinde)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.70. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 91-92. vd.

¹¹ Mehmet İpşirli, "Mülazemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, Ankara 2020, s.536

yani diploma alması ile başlamaktadır. Mülazemet kelimesi sözlükte “*bir şey veya şahsa ayrılmaz surette iltihak etme, müdâvemet, bir işe sarılıp onunla iştigâl etme, bir memuriyete geçmek üzere bir daireye maaşsız devam ve hizmet etme*”¹² şeklinde ifade edilmiştir. İlmiye teşkilatında kullanılan mülazemet kelimesinin iki manası vardır. İlki ve bu çalışmada mevzubahis olacak anlamıyla mülazemet, medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık görevine başlamadan evvel sıra bekledikleri bir nevi staj dönemidir. Ayrıca müderris ve kadılar her terfi öncesi İstanbul’a gelmekte ve yaklaşık bir yıl kadar burada bir sonraki atama yerlerini beklemektedirler. Bu bekleme süresine de mülazemet dönemi denilmektedir.¹³ Mezun öğrencinin mülazemet dönemine başlayabilmesi için icazetnamesini alarak Rumeli kadiaskerinin belli günlerdeki meclislerine gitmesi ve ruznamçe adı verilen deftere kaydolması gerekmektedir. Bu defterlerde medreseyi bitirerek mülazım olabilen kadı ve müderris adaylarının isimleri bulunmaktadır. Rumeli kadiaskeri tarafından tutulan bu defterler çalışmanın da ana kaynak grubunu oluşturan defterlerdir.

Osmanlı Devleti’nde ilmiye mensuplarının her türlü tayin, terfi işleri iki kurum tarafından yapılmaktadır. Bu kurumlar kadiaskerlik ve şeyhülislamıktır. Yüksek derecedeki kadı ve müderrislere ait her türlü iş ve işlem şeyhülislam tarafından gerçekleştirip, tarik defteri adı verilen defterlere kaydedilirken daha düşük derecedeki kadı ve müderrislerin iş ve işlemleri de kadiaskerler tarafından ruznamçe defterlerine kaydedilmektedir. Anadolu’da bulunan kadı ve müderrislerin işlemleri ile Anadolu kadiaskerliği, Rumelide bulunan kadı ve müderrislerin işleri ile de Rumeli kadiaskerleri ilgilenmektedir. Ancak Rumeli kadiaskerleri medrese mezunu olan öğrencilerin mülazemet işlemlerini de yine kendi tuttukları ruznamçe defterlerine kaydetmektedirler. Ruznamçe defterleri, *hareket*, *mülazemet* ve *cihet ruznamçeleri* olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan mülazemet kayıtları da Rumeli Kadiaskerlik Ruznamçe Defterleri arasında yer almaktadır. Mülazımların silkteki

¹² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, s.1399.

¹³ Mehmet İpşirli, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadiaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11 (1982), s.224.

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iugaad/article/view/1023009541/1023008847>

ilerleyişi de yine Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği tarafından tutulan hareket ruznamçelerinden takip edilebilmektedir.¹⁴

Cahit Baltacı ruznamçe defterlerini ilim hayatına kazandıran ilk kişi olmuş ve defterlerin tanıtımını yapan bir çalışma neşretmiştir. Baltacı tarafından tespit edilen en erken tarihli ruznamçe defteri 1545 tarihli dir.¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı da benzer bir tespit ile Ebussuûd Efendi'nin Rumeli Kazaskerliği zamanına kadar muntazam bir mülâzemet defterinin olmadığını dile getirmiştir. Mehmet İpşirli ise mülazemet sisteminin çok daha erken bir tarihte 14. yüzyıl ortalarından itibaren geliştirildiğini ifade etmektedir. Yasemin Beyazıt ise 15. yüzyılın son çeyreğinde sistemin ortaya çıktığını belirtmiştir.¹⁶ Alan ve Atçıl tarafından yapılan bir çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D. 9555 numara ile kayıtlı mülazemet defterinin H. 890/ M. 1485-1486 tarihli olduğu belirtilmiştir.¹⁷

Sistemin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili tartışmalar bir tarafa bırakılacak olursa Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kadiaskeri olduğu dönemde daha sistemli bir hale getirilip bazı düzenlemeler yapıldığı muhakkaktır. Düzenleme esasen bir zorunluluk olmuştur. Zira o döneme kadar medreseden mezun olanlar için bariz bir istihdam problemi yaşanmamıştır. Ancak medrese mezunlarının sayısındaki artış, her mezunun hemen istihdam edilememesine neden olmuş ve bir eleme sistemini zaruri kılmıştır. Yaşanan bu yığılma ile beraber dönemin Anadolu kadiaskeri Çivîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin de mülazemet vermekte sıkıntılar çıkarması medrese mezunlarının padişah Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyetinde bulunmalarına neden olmuştur. Padişah bu işle görevli kurum olması nedeniyle Rumeli kadiaskerliğinden sürecin takibini ve sorunların giderilmesini istemiş, Ebussuud Efendi, bunun üzerine mülazemet sisteminde

¹⁴ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 11.

¹⁵ Cahit Baltacı, "Kadiasker Rûznameçeleri'nin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 4/1 (1979), s. 58.

¹⁶ Ali Aslan, *18. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatından Bir Kesit: Sıdkî Mustafa Efendi'nin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 24-25.

¹⁷ Ercan Alan, Abdurrahman Atçıl, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2018, s. 16.

düzenlemelerde bulunmuştur. Ebussuud Efendi'nin çalışmaları sonucu mülazımlar için ayrı bir defter kullanılması usulü getirilmiş, ulemâdan her birinin derecesine göre ne kadar mülazım verebileceği tespit edilmiştir.¹⁸ Yani yüksek derecedeki bazı ulemaya medrese mezunu olan mülazım adaylarından istedikleri isimleri öncelikli olarak mülazemet defterlerine kaydettirme hakkı tanınmıştır. Mülazım verme ayrıcalığına sahip olan ilmiye mensupları mevali derecesindeki kadılar ve en az dâhil dereceli müderrislerdir.¹⁹ Ulema bu isimleri verirken bir mülazemet yolu belirtmektedir. Bu yollar; muidlik, mevtadan, Sultan Bayezid Han Medresesi'nde şeyhülislamın muidliği, nevbet, şehzâde doğumu, teşrif, tezkirecilik, fetva eminliği, müstakilen, Hatt-ı hümayun, şefaath veya rica, sefer-i hümayun yollarıdır.

Mülâzemet sisteminde bir medrese mezununun mülazım olabilmesi için en sık kullanılan yollardan biri *iadedden* veya başka bir ifadeyle muidlik yoludur. Muidler medreselerde hocalara yardımcı olarak hoca ile birlikte derse giren, ders sonrası öğrencilere tekrarlar yaptıran kişilerdir. Muidlerin başarılı öğrenciler arasından seçildikleri bilinmektedir.²⁰ Bir ilmiye mensubunun muidlikten mülazım verebilmesi için en az Musila-i Sahn derecesinde bir medresede müderris olması gerekmektedir. Ayrıca şeyhülislamın da Bayezid Medresesi'nde görev alan muidleri arasından mülazım vermeleri yasal hale getirilmiştir.²¹ Yine kanunlarla vefat eden ulemanın talebelerini mağdur etmemek adına öncelikli olarak mülazım olabilmelerinin önü açılmıştır. Süleymaniye veya Sahn müderrisleri arasından seçilen mümeyyizler vefat eden ulemanın öğrencileri için imtihanlar düzenleyerek mülazım olabilecekleri belirlemişlerdir. Bu yol defterlerde genellikle *mevtadan mülazemet* şeklinde geçmektedir.²²

Nevbet yolu ile mülazım olma yolu ile kast edilen, padişah cülusu ve sûr-ı hümayun gibi durumlardır. Bu türden olaylarda bir sevinç

¹⁸ Esra Evsen, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi(18. Yüzyıl Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.21.

¹⁹ Beyazıt, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰ Cahid Baltacı, *a.g.e.*, s.113.

²¹ Raşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Tarihi Raşid ve Zeyli*, haz. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çağır, Ahmet Zeki İzgöer, C. 3, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, s.50-51.

²² Beyazıt, *a.g.e.*, s. 76.

göstergesi olarak bekleyen mülazımları biraz olsun azaltmak amaçlanmış, böylece sonraki medrese mezunlarının ataması da kolaylaştırılmak istenmiştir.²³Şehzâde doğumları da aynı şekilde bekleyen medrese mezunları için önemli kabul yollarından biri olmuştur.

Defterlerde *teşrif* adı ile mülazım kayıtlarının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu ad mülazım olanların yüksek derecedeki bazı ulemanın geldikleri makamı şereflendirmeleri dolayısıyla verilmiştir. Kanunlarda bu yolla hangi ulemanın ne kadar mülazım vereceği çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Diğer yollar kadar yaygın olmasa da *tezkirecilik* ve *fetva eminliğinden mülazım olmak* da bir yoldur. Anadolu ve Rumeli kadiaskerlerinin tezkireci adıyla yardımcıları bulunmaktadır ve kadiaskerler kanun gereği bu yardımcılarını mülazım verebilmektedir. 1715 tarihli fermanndan önce Anadolu ve Rumeli Kadiaskerlerinin bu yolla, yılda iki defa mülâzım verebilecekleri belirtilirken 1715'ten sonra bu sayı yılda bir olmak üzere değiştirilmiştir.²⁴ Fetva eminleri ise şeyhülislamın fetvahanedeki yardımcılarındandır. Şeyhülislam kapısındaki Fetvahanenin başında bulunan görevliye fetva emini denmektedir.²⁵ Şeyhülislam bu görevlilerini mülazemet defterine kaydettirme hakkına sahiptirler. Şeyhülislam da ayrıca "*müstakilen*" mülâzım verme hakkına da sahiptirler.

İlimiye kanunnameleri ile hangi ulemanın hangi yolla mülazım verebilecekleri tespit edilmiştir. 1715 yılında çıkarılan bir ferman ile genel anlamda ulemanın deftere kaydettirdiği mülazım sayısının düşürüldüğü söylenebilir. Daha önce teşrif sebebiyle ve veladet-i hümayun anında şeyhülislam olanlara 16, ayrıca altı ayda bir Sultan Bayezid Medresesi'nin muid ve muzaflarına 2 mülazım ismi verme hakkı verilirken 1715 tarihli ferman ile teşriften yalnızca 3 mülazım ismi verme hakkı tanınmıştır. Yine Sultan Bayezid Medresesi danışmedlerinden yılda 4 defa mülazım ismi verme hakkı tanınmıştır. Rumeli kadiaskeri teşriften 8, ayrıca altı ayda bir tezkirecilikten 1 muidini deftere kaydettirebilirken fermanla teşriften 2, tezkirecilik namıyla da yılda 1

²³ Beyazıt, a.g.e., s. 72.

²⁴ Raşid Mehmed Efendi, a.g.e., s. 51.

²⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s. 621.

mülazımını deftere kaydettirebilme hakkına sahip olmuştur. Anadolu kadiaskeri ise teşriften 6, ayrıca altı ayda bir tezkirecilikten 1 muidini deftere kaydettirebilirken fermanla teşriften 2, tezkirecilik namıyla da yılda 1 mülazımını deftere kaydettirebilme hakkına sahip olmuştur. 1715 fermanından önce teşriften nakibüleşraf 6, hekimbaşı 4, İmam-ı Sultânî 4, Mekke-i Mükerreme Kadısı 5 ve Kudüs-i Şerif Kadısı 5 mülazım kaydettirebilmekte idi. Ancak 1715 fermanında bu ulemaya mülazım tayin etme hakkı verildiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Müderrislerin mülazım ismi verme haklarında ise bir değişiklik yapılmamıştır. Musila-i Sahn ve daha yukarı derecedeki müderrisler her terfi esnasında iade namıyla yani muidlikten 1 mülazım verirken, molla olduklarında 4 mülazım verme hakkına sahiptirler.²⁶

Kadiasker ruznamçe defterlerinin Osmanlı ilmiye teşkilatının pek çok yönünü aydınlatmada önemi büyüktür. Medrese ve kadılık kurumunun anlaşılması açısından ehemmiyet arzeden defterler Osmanlı eğitim ve hukuku alanında yapılacak çalışmalar için de birinci dereceden kaynak statüsünde olup bu alanlardaki çalışmalar için önemli müracaat kaynaklarıdır. Mülazemet defterleri, hangi ulemanın hangi yolla mülazım verdiğinin tespiti, mülazımların kimler olduğu, hangi dönemde ne kadar mülazım görevlendirildiği gibi bilgileri içermesi bakımından da ayrıca önemi haizdir. Çalışmaya konu olan defter tüm bu açılardan değerlendirilmiştir.

172 Numaralı Mülazemet Defterinin Özellikleri

172 numaralı mülazemet defteri 48 varak, 96 sayfadan oluşmaktadır. Defterin 6 sayfası boştur. Defter kahverengi meşin bir kapağa sahiptir. Defterin iç kapağında 172 numarası yazılıdır. Numaranın hemen altında defterin içerdiği tarihler verilmiştir. Bu kısımda “1213 ve 1215 ve 1218 ve 1219 Rumeli Tezkirehanesi” ifadesi yazılıdır. Sonraki iki sayfa boştur. Diğer sayfada kırmızı mürekkeple “Bimennihî Te’âlâ iş bu sene erba’a ve aşare ve mieteyn ve elf recebü’l- ferdî gurreşinden zabt etmek üzre ‘inâyet ve ihsân buyurulan Rumeli sadâretimizde vâkı’ olan zümre-i mülâzimîn kuyûdâtıdır ki ber vech-i âtî zikr olunur” ifadesi yazılıdır.²⁷

²⁶ Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 51.

²⁷ Meşihat Arşivi, Rumeli Kadiaskerliği Ruznamçesi, nr. 172, (Bundan sonra MA, RKR, 172) s. 3.

Daha sonra mülazım isimleri sırasıyla yazılarak her birinin hangi yolla deftere kaydedildiği hakkında bilgi verilmiştir. Her bir mülazımın adının altına kırmızı mürekkep ile çizgi çekilmiştir. Mülazımların adı, baba adı ve memleketi belirtilmiştir. Seyyid ve ulema çocuğu olanlar da ayrıca belirtilmiştir. Defterin her bir sayfasında genelde beş, bazen dört mülazım adı kayıtlıdır. Defterin 55 sayfasında Rumeli kadiaskeri İsmet İbrahim Efendi'nin ilk kadiaskerlik döneminde tuttuğu kayıtlar bulunmaktadır. 55. sayfada İsmet İbrahim yazılı mühür bulunmaktadır. Sonraki iki sayfa boştur. 58. sayfada İsmet İbrahim Efendi'nin ikinci kadiaskerlik dönemine ait kayıtlar yer almaktadır. Burada geçen ifadeler şu şekildedir: "Bimennihî Te'âlâ iş bu sene semani ve aşare ve mieteyn ve elf şabanü'l- muazzam veya muazzamı guresinden zabt etmek üzre sâniyen 'inâyet ve ihsân buyurulan Rumeli sadâretimizde vâkı' olan zümre-i mülâzimîn kuyûdâtıdır ki ber vech-i âtî zikr ve beyan olunur".²⁸ Bu kısma ait 37 sayfa kayıt bulunmaktadır. Sayfa sonunda yine İsmet İbrahim Efendi'ye ait mühür bulunmaktadır. Kayıtlar ay ay belirtilmiş olup ay isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İsmet İbrahim Efendi

İsmet İbrahim Efendi, 172 numaralı mülazemet defterini Rumeli kadiaskeri olarak tutan kişidir. Tarik defterlerinde ismi, Reisülküttab Raif Bey Efendizâde Mir es-Seyyid İbrahim İsmet Efendi olarak kaydedilmiştir. Dürrişâde Efendizâde Mustafa Efendi'nin ikinci meşihat döneminde (5 Şevval 1175) tarik defterine kaydedilmiştir. 16 Aralık 1750 tarihinde doğan İsmet İbrahim Efendi, Taib İsmail Efendi'den ders almıştır. Tarik defterlerinde yer alan bilgilere göre ilk görevine 15 Zilhicce 1178 (5 Haziran 1765) tarihinde İbrahim Paşazâde Mustafa Medresesi'nde başlamıştır. Raif İsmail Paşa'nın oğlu, Kesriyeli Ahmet Paşa'nın torunudur. 1787'de Halep kadılığına atanmış, 1790 tarihinde Mekke payesi almıştır. 1791'de İstanbul payesi alıp buraya 1793 yılında fiilen atanarak İstanbul kadısı olmuştur. Rusya sulhu sırasında göstermiş olduğu faydalar hasebiyle kendisine 1207 Zilhiccesi'nde (1793) İstanbul kadılığı verilmiştir. 1208 yılı Safer ayında (1793) ise Bursa'ya sürgün edilmiş, Bursa'da iki buçuk sene kadar kaldıktan sonra affedilince

²⁸ MA, RKR, 172, s. 60.

İstanbul'a dönmüştür.²⁹ Haziran-Temmuz 1798'de Anadolu payesi almış, 1213'te (1798-1799) Rumeli payesi almıştır.³⁰ 172 numaralı defterde verilen bilgiye göre Recep 1214 (Kasım Aralık 1799) tarihinde Rumeli kadiaskerliğine fiilen başlamıştır.³¹ Bu görevi yine defterdeki son kayıt tarihine bakılacak olursa Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihinde son bulmuştur.³² İkinci Rumeli kadiaskerliğine Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803) tarihinde başlamıştır.³³ Bu görevi defterde yer alan son kayda göre Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihinde son bulmuştur.³⁴ Mehmed Süreyya Efendi'nin Sicill-i Ahval'inde 1 Recep 1221'de (14 Eylül 1806) nakibüleşraflık görevine getirildiği yazmaktadır. Yine burada yer alan bilgilere göre temiz soylu, fazıl, âlim, heybetli, vakur, fasih, belîğ olan İsmet İbrahim Efendi aynı zamanda şairdir. Üç dilde tezkire ve makamât yazmıştır.³⁵ Tarik defterlerinde Rumeli'den mazulen 1222 (1807-1808) tarihinde vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.³⁶

172 Numaralı Mülâzemet Defterinde Geçen Bilgilerin Değerlendirilmesi

Birinci Kısımın Değerlendirilmesi

172 numaralı mülâzemet defterinin birinci kısmı İsmet İbrahim Efendi'nin ilk Rumeli kadiaskerliği dönemine ait kayıtları ihtiva etmektedir. Bu dönem Recep 1214 (Kasım-Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu tarihlerde defterde toplam 218 mülâzım kayıtlıdır. Bu mülâzemetlerin hangi ulema tarafından verildiği ve hangi yolla mülâzım oldukları aşağıdaki tablo ve grafikte verilmiştir.

²⁹Mehmet Fatih Köksal, "İsmet, İbrâhîm İsmet Efendi", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ismet-mehmed-efendi>. Erişim Tarihi. 22.03.2025.

³⁰ Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Müteferrik, nr.10, s. 33, (Bundan sonra Tarik Defteri, nr.10), nr.56, (Bundan sonra Tarik Defteri nr.56), s. 19, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr.8879, s. 23. (Bundan sonra Tarik Defteri, nr.8879).

³¹ MA, RKR, 172, s. 3.

³² MA, RKR, 172, s. 55.

³³ MA, RKR, 172, s. 59.

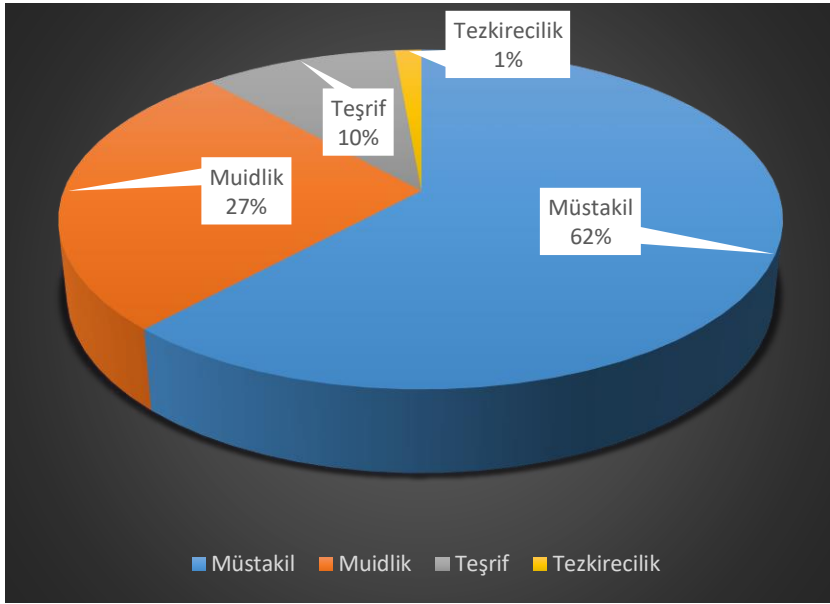
³⁴ MA, RKR, 172, s. 95.

³⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Ahval*, C. 3, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1311, s. 839.

³⁶ Tarik Defteri nr. 10, s. 33. Tarik Defteri nr. 56, s. 19, Tarik Defteri nr. 8879, s. 23.

Tablo 1: Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) Tarihleri Arasında Mülazım Veren Ulema ve Mülazemet Yolları

Mülazım Veren Ulemanın Görevi	Mülazım Veren Ulemanın Adı	Hangi Yolla Mülazım Verdiği	Kaç Mülazım Verdiği
Şeyhülislam	Mustafa Âşir Efendi	Müstakil	93
Şeyhülislam	Mustafa Âşir Efendi	Muidlik	4
Şeyhülislam	Ömer Hulusi Efendi	Müstakil	40
Şeyhülislam	Ömer Hulusi Efendi	Muidlik	4
Rumeli Kadiaskeri	İsmet İbrahim Efendi	Teşrif	4
Rumeli Kadiaskeri	İsmet İbrahim Efendi	Tezkirecilik	2
Anadolu Kadiaskeri	İmam Bekir Efendizâde Mehmed Emin Efendi	Teşrif	4
Anadolu Kadiaskeri	İmam Bekir Efendizâde Mehmed Emin Efendi	Tezkirecilik	1
Mekke Kadısı	Elhac Mahmud Efendi	Teşrif	4
Medine Kadısı	Abdullah Efendi	Teşrif	6
Şam Kadısı	Ahmed Reşid Efendi	Teşrif	4
Müderris	-	Muidlik	49
Kadı	-	Muidlik	3

Grafik 1: Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) Tarihleri Arasında Verilen Mülazemetlerin Türleri

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere defterin birinci kısmında Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasında mülazım olan 218 mülazımın 141'i şeyhülislam mülazımı olup bunlardan 93'ü müstakilen şeyhülislam işareti ile deftere kaydedilmiştir. Bu dönemde deftere kaydedilen mülazımlardan 11'i kadiasker mülazımı olup bunlardan 5'i Anadolu kadiaskeri, 6'sı Rumeli kadiaskeri mülazımıdır. Mülazımların 3'ü kadı mülazımı, 49'u da müderris mülazımıdır. Defterin ilk kısmında kayıtlı mülazımların 133'ü müstakilen, 57'si muidlikten mülazım olmuşlardır. Muidlik yolu ile mülazım olanların 8'i şeyhülislamın Bayezid Medresesi muidlerindendir. Defterde kayıtlı 22 mülazım teşrif yolu ile mülazım olurken 3'ü tezkirecilik yolu ile mülazım olmuştur. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere mülazımların en çok müstakil arz yoluyla deftere kaydedildikleri anlaşılmaktadır. Mülazımların %62'si bu yolla mülazım olmuşlardır. Yukarıda ifade edildiği üzere muidlik de mülazım olabilmenin önemli bir yoludur. Defterde kayıtlı muidlerin %27'si bu yolla mülazım olmuştur. Teşrif yolu ile mülazım olanların oranı %10'dur. Tezkirecilik yolunun

%1'lik bir oranla mülazemete kaydedilmede kullanılan bir yol olduğu anlaşılmaktadır.

Seyyid Mülazımlar

Bilindiği üzere “seyyid” ünvanı, Hz. Peygamber’in (sav) Hz. Ali ile Hz. Fâtıma’dan doğan torunları ve bu soydan gelenler için kullanılmaktadır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali’nin soyundan gelenler için ise “seyyidü’s-sâdât” ifadesi kullanılmaktadır.³⁷

Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasında defterde kayıtlı olan 218 mülazım arasında 70 mülazım seyyiddir. Seyyid olanların 48’i müstakil mülazım olarak deftere kaydedilmişlerdir. Seyyid olan 15 mülazım medreselerde muid olarak görev yapmış ve muidlik (iadede) yolu ile mülazım olmuşlardır. Teşriften mülazım olan seyyid sayısı 6’dır. Bu seyyidlerden 3’ü Ahmet Raşit Efendi’nin müderrislikten Şam Kadılığına teşrifi ile Cemaziyülevvel 1215 (Eylül- Ekim 1800) tarihinde teşriften mülazım olmuşlardır.³⁸ 1 seyyid ise İmam Bekir Efendizâde Mehmed Emin Efendi’nin 1 Muharrem 1215 (25 Mayıs 1800) tarihinde Anadolu Kadıaskerliğine teşrif etmesi ile Safer 1215 (Haziran- Temmuz 1800)’te mülazım olmuştur.³⁹ Bir diğer seyyid ise el-hac Mahmud Efendi’nin 1 Muharrem 1216 (14 Mayıs 1801) tarihinde Mekke kadılığına teşrif etmesi ile teşriften mülazım olmuştur.⁴⁰ Seyyid Yusuf Bedrettin ise Abdullah Efendi’nin Şaban 1214 (Aralık 1799- Ocak 1800) tarihinde Medine kadılığına teşrifinde mülazım olmuştur. Yusuf Bedrettin adlı mülazım aynı zamanda kadı çocuğudur.⁴¹ 1 seyyid, tezkirecilik vazifesi münasebetiyle deftere kaydedilmiştir. Seyyid Feyzullah bin Ahmet, Anadolu Kadıaskeri İmam Bekir Efendizâde Mehmet Emin Efendi’nin yanında tezkireci olmuş ve bu yolla Rebiülahir 1215 (Ağustos- Eylül 1800) tarihinde mülazım olarak kabul edilmiştir.⁴²

Ulema Çocuğu Olan Mülazımlar

³⁷ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37, İstanbul 2009, s. 40.

³⁸ MA, RKR, 172, s. 45-46.

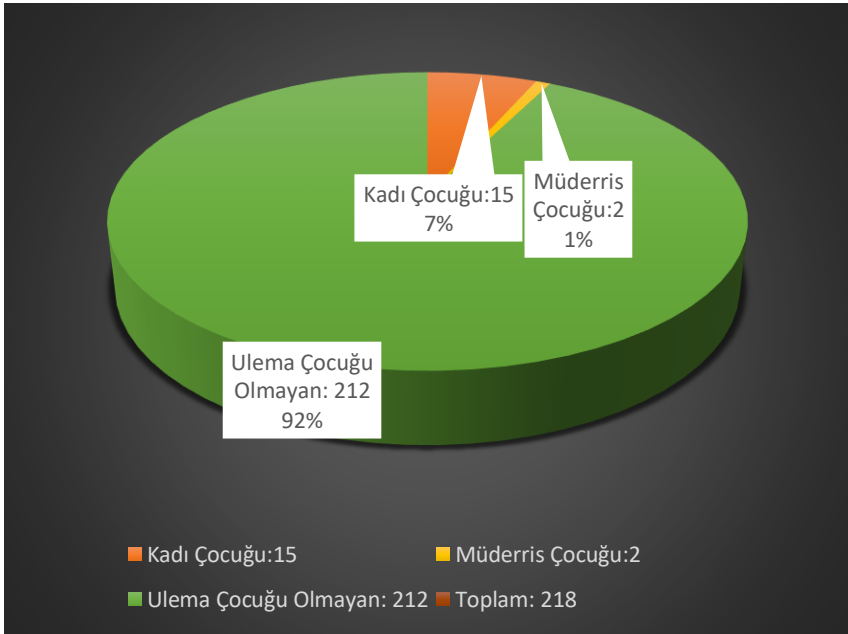
³⁹ MA, RKR, 172, s. 35.

⁴⁰ MA, RKR, 172, s. 47.

⁴¹ MA, RKR, 172, s. 15.

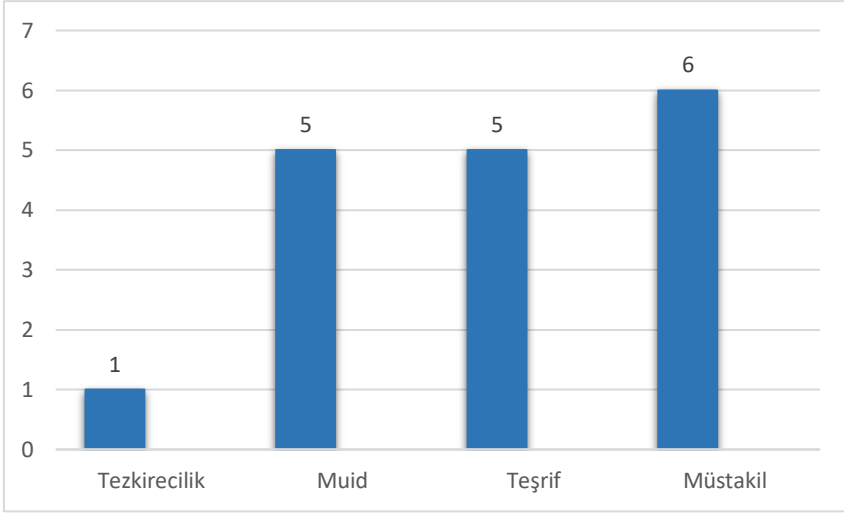
⁴² MA, RKR, 172, s. 42.

Mülazemet defterlerinde mülazım adları yazılırken ulema çocuğu olanlar ayrıca belirtilmiştir. Bunun nedeni mevali kanunu gereği ulema çocuklarının göreve başlarken daha fazla ücretle göreve başlamaları olabilir. Sebep ne olursa olsun bu bilgi Osmanlı ilmiye teşkilatındaki nepotizmin en azından baba oğul ilişkisi çerçevesinde ne boyutta olduğuna dair bir ipucu sunabilir. Defterlerin ihtiva ettiği bu bilgi bu açıdan son derece önemlidir. 172 numaralı defter bu açıdan incelendiğinde Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasında defterde kayıtlı olan 218 mülazımdan 17'sinin ulema çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Buna dair bilgiler aşağıdaki tablo ve grafikte daha net anlatılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) Tarihleri Arasında Ulema Çocuğu Olan Mülazımlar

Grafik 2: Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) Tarihleri Arasında Ulema Çocuklarının Hangi Yolla Mülazım Kaydedildiği

Yukarıdaki tablo ve grafikten anlaşıldığı üzere Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) Tarihleri Arasında 172 numaralı defterde kayıtlı olan 218 mülazımdan 17'si ulema çocuğudur. Bunlardan 15'i kadı çocuğu ve 2'si de müderris çocuğudur. Bu da deftere kayıtlı mülazımların yalnızca %7'sinin ulema evladı olduğu geriye kalan %93'ün ise ulema çocuğu olmadığı anlamına gelmektedir. Ulema olan mülazımlardan 6'sı müstakilen mülazım olmuşken, 5'i muidlikten, 5'i teşrif dolayısıyla ve 1'i de tezkirecilik yolu ile mülazım olmuşlardır.

Şeyhülislam

172 numaralı mülazemet defterinde üç şeyhülislamın adı geçmektedir. Bunlardan ikisi İsmet İbrahim Efendi'nin ilk Rumeli kadiaskerliği dönemindeki kayıtlarda geçmektedir. Şeyhülislamlardan ilki Mustafa Âşir Efendi'dir. 5 Ağustos 1729'da dünyaya gelen Mustafa Âşir Efendi, Reîsülküttâb Tavukçubaşı Damadı Mustafa Efendi'nin oğludur. Feyzullah Efendizâde es-Seyyid Mustafa Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde tarik defterine kaydedilmiş olup bu defterlerde ismi Reiszâde Mustafa Âşir Efendi olarak geçmektedir. Yine

tarik defterlerinde yer alan kayıtlara göre 9 Rebiülevvel 1157 (22 Nisan 1744) tarihinde ilk görev yeri olan Yusuf Paşa Medresesi'ne atanmıştır. Buradan 1182 (1768-1769) yılında Yenişehir kadılığına, 1195 (1780-1781) yılında Bursa kadılığına, aynı yıl Mekke kadılığına ve 1200 (1785-1786) yılında İstanbul kadılığına atanmıştır. Aynı yıl Anadolu payesi alan Mustafa Âşir Efendi 1202 (1787-1788) tarihinde Anadolu kadiaskerliğine getirilmiştir. 1203 (1788-1789) yılında Rumeli payesi alırken 1204'te (1789-1790) bilfiil bu makama getirilmiş ve 1213 (1798-1799) yılında meşihat makamına geçmiştir.⁴³ 11 Temmuz 1800'de şeyhülislâmlıktan azledilmiş buradan Bursa'ya gitmiştir. Ancak bir süre sonra tekrar payitahta dönen Mustafa Âşir Efendi, 29 Kasım 1804'te vefat etmiştir. Cenazesi önce Eminönü civarındaki Bahçekapı'da kendi adıyla anılan kütüphanenin hazîresine defnedilmiş, daha sonra Molla Gürânî Mezarlığı'na nakledilmiştir.⁴⁴

172 numaralı mülazemet defterinin ilk kısmında yer alan kayıtların tutulduğu Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim-Kasım 1800) tarihleri arasında şeyhülislam toplama 141 mülazım vermişlerdir. Bunlardan 97'si Şeyhülislam Mustafa Âşir Efendi döneminde verilmiş olup 93'ü müstakil olarak deftere kaydedilmiş, 4'ü Bâyezid Medresesi Müderrisliği'nden iadedden mülazım olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmlar Bâyezid Medresesi vakfiyesi gereğince Bâyezid Medresesi'nde müderrislik yapmak zorunda idiler. İşte bu görevleri sırasında kendilerine muid ve muzafılık yapmış olan talebelerinden mülazemet kanunu gereği *adedden* mülazım verme hakkına sahiptiler. Kanunda şeyhülislamların Sultan Bayezid Medresesi danışmedlerinden yılda 4 mülazım verebileceği belirtilmiştir.⁴⁵ Mustafa Âşir Efendi de bu kanun gereği Zilhicce-i şerif 1214 (Nisan –Mayıs 1800) tarihinde iki muid ve iki muzafını iadedden mülazım vermiştir.⁴⁶ Mülazemet kanununa göre şeyhülislâmların mülâzım verme yollarından biri de meşihat makamına teşriflerinden dolayı *teşriften* mülâzım yoludur. 1715 tarihinde düzenleme getirilen mülazemet kanunu ile şeyhülislam bu yolla yılda 3 mülazım adı verebilmektedirler.

⁴³ Tarik Defteri, nr.10, s. 9. Tarik Defteri nr. 56, s. 6.

⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 4, İstanbul 1991, s.8.

⁴⁵ Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁶ MA, RKR, 172, s. 29-30.

Öncesinde şeyhülislamlar bu yolla yılda 16 mülazım verebilmekte idiler.⁴⁷ Ancak çalışmaya konu olan defterde bu yolla kaydedilmiş bir mülazıma rastlanmamıştır.

Mülazemet sisteminde mülazım olabilmenin bir yolu da yukarıda belirtildiği üzere müstakilen mülazım olmadır. Mustafa Âşir Efendi tarafından verilen müstakil mülazım sayısı 93'tür. Müstakil olarak deftere kaydedilen mülazımların 35'i seyyiddir, bu seyyidler arasında da 2'si kadı çocuğu, 1'i müderris çocuğudur.

Defterin ilk kısmında yer alan kayıtlarda adı geçen ikinci şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi'dir. Şeyhülislâm Mustafa Âşir Efendi'nin azli üzerine 18 Safer 1215'te (11 Temmuz 1800) meşihat makamına getirilmiştir. İsmail Efendizâde Mehmed Esad Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde tarik defterine kaydedilen şeyhüislamın bu defterlerde ismi Samanizâde Ömer Hulusi Efendi olarak geçmektedir. Burada yer alan bilgilerde 23 Muharrem 1162'de (13 Ocak 1749) ilk olarak Dersiye-i Mustafa Ağa Medresesi'nde göreve başlamıştır. İzmir/ 1190 (1776-1777)'de İzmir, 1197 (1782-1783)'de Mısır, 1200 (1785-1786)'da Mekke kadılığına atanmıştır. 1205 (1790-1791) İstanbul payesi almış, 1206 (1791-1792)'da İstanbul kadısı olmuştur. 1209'da (1794-1795) Anadolu payesi almıştır. Aynı yıl Anadolu kadiaskerliğine getirilmiştir. 1211'de (1796-1797) aldığı Rumeli payesine ise 1212 (1797-1798) yılında atanmıştır. 1215 (1800-1801) yılında ilk şeyhülislamlık görevine başlamış 1222'de (1807-1808) ikinci ve 1225 (1810-1811) yılında üçüncü kez şeyhülislam olmuştur.⁴⁸ 12 Haziran 1812'de kendi isteğiyle görevinden ayrılarak evine kapanan Ömer Hulusi Efendi, 1227 Cemâziyelâhir'inde (Haziran - Ekim 1812) vefat etmiştir. Üç meşihati döneminde toplam dört yıl yedi ay bir gün görev yapmıştır.⁴⁹

Ömer Hulusi Efendi, İsmet İbrahim Efendi'nin kadiaskerliği döneminde Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemâziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasında 172 numaralı deftere toplam 44 mülazım kaydettirmiştir. Bunlardan 40'ı müstakilen ve 4'ü Bayezid Medresesi'ndeki görevi dolayısıyla iadedden verdiği mülazımlardır.

⁴⁷ Raşid Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s.50-51.

⁴⁸ Tarik Defteri, nr. 10, s. 13. Tarik Defteri nr. 56, s. 8, Tarik Defteri nr. 8879, s. 10.

⁴⁹ Tahsin Özcan, "Ömer Hulusi Efendi, Sâmanizâde ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul 2007, s.72.

Şeyhülislam, Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihinde 2 muid ve 2 muzafını bu yolla deftere kaydettirmiştir.⁵⁰ Müstakil olarak şeyhülislam işareti ile deftere adı yazılan mülazımlardan 14'ü seyyiddir. Bu 14 seyyidten 2'si aynı zamanda kadı çocuğudur.

Kadıaskerler

172 numaralı defterde üç Anadolu kadıaskerinin ismi zikredilmektedir. Defterin ilk dönem kayıtlarında 1 Anadolu kadıaskerinin adı zikredilmiştir. Bu dönemde bu görevi icra eden kişi İmam Bekir Efendizâde Mehmed Emin Efendi'dir. Defterde yer alan bilgilere göre Mehmed Emin Efendi Anadolu kadıaskerliği görevine 1 Muharrem 1215'te (25 Mayıs 1800) getirilmiştir.⁵¹ İsmail Efendizade Mehmed Esad Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde tarik defterine kaydedilen kadıasker ilk görev yeri Bülbül Hatun Medresesi'dir. 23 Muharrem 1162 (13 Ocak 1749) tarihinde bu medrese göreve başlayan kadıasker, 1191'de (1777-17778) Yenişehir, 1199'da (1784-1785) Şam, 1202'de (1787-1788) Medine kadılığı yapmış 1207'de (1792-1793) Darülhilafe payesi almış, 1213'te (1798-1799) payesini aldığı Anadolu kadıaskerliğine 1 Muharrem 1215'te (25 Mayıs 1800) getirilmiştir. Aynı yıl Rumeli payesi almış ve Rumeli payesi olduğu halde 1218 (1803-1804) tarihinde vefat etmiştir.⁵²

172 numaralı defterde kadıaskerin 4 kişiyi teşrif ve 1 kişiyi de tezkirecilik yolu ile mülazım verdiği anlaşılmaktadır. es-Seyyid Mehmed Abdülkadir bin es-Seyyid Elhac Mehmed, es-Seyyid Mehmed Asım ibn-i Ali, İbrahim bin Mustafa ve Mehmed Şerif ibn-i Osman adındaki mülazımlar kadıaskerin teşrif münasebetiyle Safer 1215 (Haziran-Temmuz 1800) tarihinde verdiği mülazımlar olup bunlardan ilk ikisi seyyid ve diğer ikisi kadı çocuğudur. Es-Seyyid Feyzullah bin Ahmed adındaki mülazım ise kadıaskerin tezkirecisi olup bu yolla Rebiülahir 1215 (Ağustos- Eylül 1800) tarihinde deftere kaydedilmiştir.⁵³

Kadılar

⁵⁰ MA, RKR, 172, s. 54-55.

⁵¹ MA, RKR, 172, s. 35.

⁵² Tarik Defteri, nr. 10, s. 13. Tarik Defteri nr. 56, s. 8, Tarik Defteri nr. 8879, s. 10.

⁵³ MA, RKR, 172, s. 35-36.

Mülazemet kanununa göre Mekke, Medine, Kudüs ve Şam kadıları teşrif münasebetiyle mülazım verebilmektedirler. 172 numaralı defterin ilk dönem kayıtlarında yani Recep 1214 (Kasım- Aralık 1799) - Cemaziyelahir 1215 (Ekim- Kasım 1800) tarihleri arasında teşrif yolu ile Mekke-i Mükerrreme Kadısı Elhac Mahmud Efendi 4, Medine-i Münevvere Kadısı Abdullah Efendi 6 ve Şam Kadısı Ahmed Reşid Efendi 4 mülazım vermişlerdir.

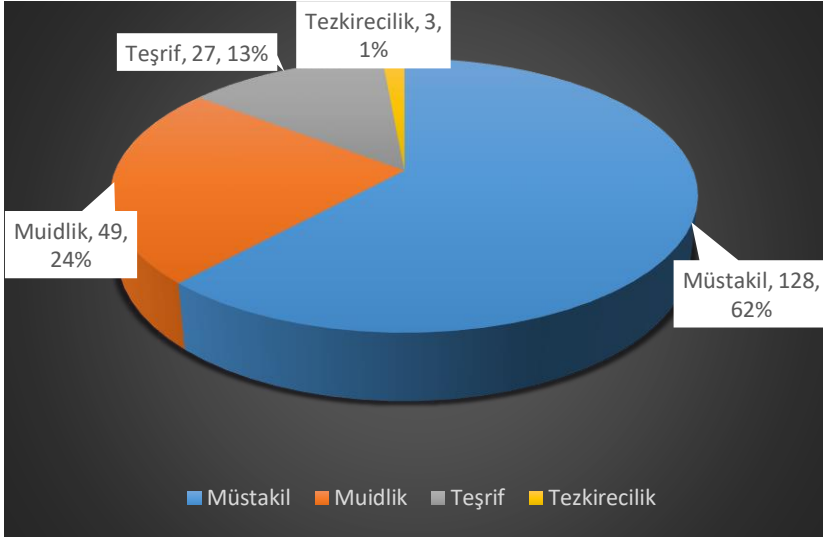
İkinci Kısımın Değerlendirilmesi

172 numaralı mülazemet defterinin birinci kısmı İsmet İbrahim Efendi'nin ikinci Rumeli Kadıaskerliği dönemine ait kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bu dönem Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu tarihlerde defterde toplam 207 mülazım kayıtlıdır. Bu mülazımların hangi ulema tarafından verildiği ve hangi yolla mülazım oldukları aşağıdaki tablo ve grafikte verilmiştir.

Tablo 3: Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) Tarihleri Arasında Mülazım Veren Ulema ve Mülazemet Yolları

Mülazım Veren Ulemanın Görevi	Mülazım Veren Ulemanın Adı	Hangi Yolla Mülazım Verdiği	Kaç Mülazım Verdiği
Şeyhülislam	Mehmet Efendizâde Salih Ahmed Esad Efendi	Müstakil	128
Şeyhülislam	Mehmet Efendizâde Salih Ahmed Esad Efendi	Muidlik	8
Rumeli Kadıaskeri	İsmet İbrahim Efendi	Teşrif	4
Rumeli Kadıaskeri	İsmet İbrahim Efendi	Tezkirecilik	2
Anadolu Kadıaskeri	Kethüdazâde Mehmed Emin Efendi	Tezkirecilik	1

Anadolu Kadıaskeri	Mollacıkzâde Mehmed Ataullah Efendi	Teşrif	4
Mekke-i MükerrermeKadısı	Kütahyavi Ömer Efendi	Teşrif	2
Medine-i Münevvere Kadısı	Hamdi Mustafa Efendi	Teşrif	4
Medine-i Münevvere Kadısı	Es-SeyyidAhmed Efendi	Teşrif	1
Kudüs Kadısı	Nevşehri Hasan Efendi	Teşrif	4
Kudüs Kadısı	Adem Efendi	Teşrif	4
Kudüs Kadısı	Hasan Paşazâde es-SeyyidAhmet Efendi	Teşrif	4
Müderriş	-	Muidlik	38
Kadı	-	Muidlik	3

Grafik 3: Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) Tarihleri Arasında Mülazemet Yolları

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihleri arasında 172 numaralı defterde kayıtlı olan mülazımların 136'sı şeyhülislam mülazımı olup bunlardan 128'i müstakilen şeyhülislam işareti ile deftere kaydedilmiştir. Mülazımlardan 11'i kadiasker mülazımı olup bunlardan 5'i Anadolu kadiaskeri, 6'sı Rumeli kadiaskeri mülazımıdır. Deftere kayıtlı mülazımlardan 18'i kadı mülazımı, 42'si de müderris mülazımıdır.

Defterin bu kısmında kayıtlı mülazımların 128'i müstakilen, 49'u muidlikten mülazım olmuşlardır. Muidlik yolu ile mülazım olanların 8'i şeyhülislamın Bayezid Medresesi muidlerindendir. Defterde kayıtlı 27 mülazım teşrif yolu ile mülazım olurken 3 mülazım da tezkirecilik yolu ile mülazım olmuştur. Yukarıdaki grafikten de anlaşılabileceği üzere mülazemet yolu olarak deftere en çok kaydedilen yol müstakilen mülazım olma yoludur. Mülazımların %62'si bu yolla mülazım olmuşlardır. Bir ulemanın yanında asistanlık yaparak yani muidlik görevinde bulunarak mülazım olanların bu dönemde oranı %24'tür. Teşrif yolu ile mülazım olanların toplama oranı % 13 iken, kısıtlı bir yol olan tezkirecilik yolu ile mülazım olanların oranı ise %1'dir.

Seyyid Mülazımlar

172 numaralı defterin ikinci kısmında Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihleri arasında deftere kaydedilen 207 mülazımın 68'i seyyiddir. Seyyid olanların 45'i müstakil mülazım olarak deftere kaydedilmişlerdir. Seyyid olan 15 mülazım medreselerde muid olarak görev yapmış ve muidlik (iadeden) yolu ile mülazım olmuşlardır. Bunlardan 3'ü Şeyhülislam Mehmet Salih Efendizâde Ahmet Esad Efendi'nin Bâyezid Medresesi müderrisliğinde muîd ve muzâflarından iadeden verdiği mülazımlardır.⁵⁴ Teşriften mülazım olan seyyid sayısı 7'dir. Bu seyyidlerden 3'ü Mollacıkzâde Mehmet Ataullah Efendi'nin 1 Muharrem 1219 (12 Nisan 1804) tarihinde Anadolu kadiaskeri olmasıyla teşriften mülazım olmuşlardır.⁵⁵ İki seyyid ise Hamdi Mustafa Efendi'nin 1 Muharrem 1219 (12 Nisan 1804) tarihinde Medine kadısı olması dolayısıyla teşriften mülazım olmuştur.⁵⁶ Diğer iki seyyid de Adem Efendi'nin yine aynı tarihte Kudüs kadılığına atanması ile teşriften mülazım olarak deftere kaydedilmiştir.⁵⁷ 1 seyyid, tezkirecilik vazifesi münasebetiyle deftere kaydedilmiştir. Seyyid Mehmet İsmet bin es-Seyyid Mahmut, Anadolu Kadiaskeri Kethüdazâde Mehmet Emin Efendi'nin yanında tezkireci olmuş ve bu yolla Zilhicce 1218 (Mart- Nisan 1804) tarihinde mülazım olarak kabul edilmiştir.⁵⁸

Ulema Çocuğu Mülazımlar

Mülazemet defterlerinde mülazım adları yazılırken ulema çocuğu olanların ayrıca belirtildiği yukarıda sebepleriyle birlikte izah edilmişti. 172 numaralı defter bu açıdan incelendiğinde defterde kayıtlı olan 207 mülazımdan 17'sinin ulema çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Buna dair bilgiler aşağıdaki tablo ve grafikte verilmiştir.

⁵⁴ MA, RKR, 172, s. 62, 76, 92.

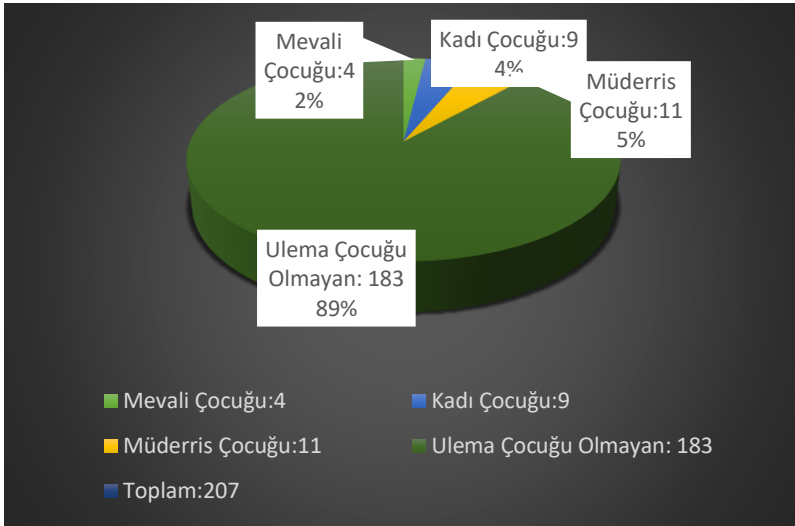
⁵⁵ MA, RKR, 172, s. 77-78.

⁵⁶ MA, RKR, 172, s. 64, 65.

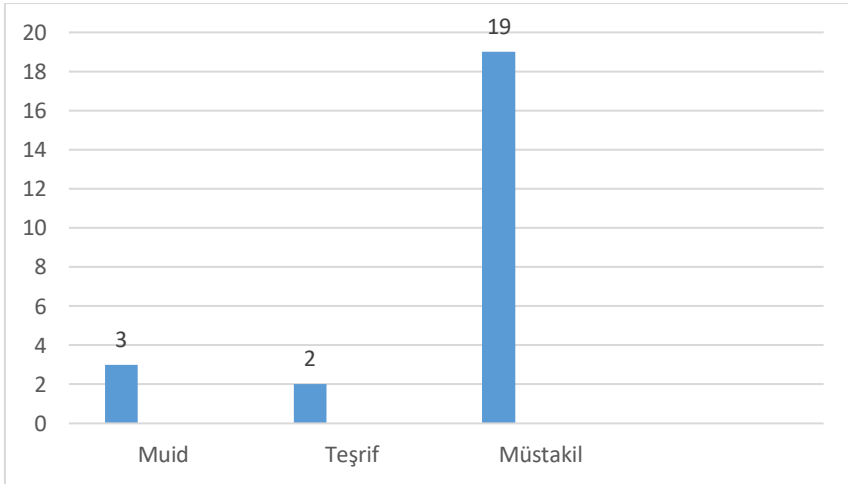
⁵⁷ MA, RKR, 172, s. 73.

⁵⁸ MA, RKR, 172, s. 74,

Grafik 4: Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) Tarihleri Arasında Ulema Çocuğu Mülazımlar

Grafik 5: Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) Tarihleri Arasında Ulema Çocuklarının Hangi Yolla Mülazım Kaydedildiği

Yukarıdaki tablo ve grafikten anlaşıldığı üzere Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihleri arasında 172

numaralı defterde kayıtlı olan 207 mülazımdan 24'ü ulema çocuğudur. Bunlardan 9'u kadı çocuğu ve 11'i müderris çocuğu ve 4'ü mevali çocuğudur. Bu da deftere kayıtlı mülazımların %11'inin ulema evladı olduğu geriye kalan %89'un ise ulema çocuğu olmadığı anlamına gelmektedir. Ulema olan mülazımlardan 19'u müstakilen mülazım olmuşken, 3'ü muidlikten, 2'si teşrif dolayısıyla mülazım olmuşlardır.

Şeyhülislam

172 numaralı mülazemet defterinin ikinci kısmında adı geçen şeyhülislam Mehmet Salih Efendizâde Ahmed Esad Efendi'dir. İlk görev yeri olan Rüstem Paşa Medresesi'ne 19 Recep 1168 (1 Mayıs 1755) tarihinde atanmıştır. 1184'te (1770-1771) İzmir, 1191'de (1777-1778) Selanik kadılığına atanan Ahmed Esad Efendi, 1196'da (1781-1782) Mekke payesi almış, 1201'de (1786-1787) İstanbul kadısı olmuştur. 1203 (1788-1789) yılında aldığı Anadolu payesine 1204 (1789-1790) yılında fiilen atanarak Anadolu kadiaskeri olmuş, 1207'de (1792-1793) ilk ve 1213'te (1798-1799) ikinci kez Rumeli kadiaskerliğine atanmıştır.⁵⁹ 29 Muharrem 1218'de (21 Mayıs 1803) Rumeli kazaskerliğinden mâzul bulunduğu bir sırada Ömer Hulûsi Efendi'nin yerine şeyhülislâm olmuştur. İlk şeyhülislamlığında üç yıl altı ay görev yapmıştır. Defterde yer alan kayıtlar bu döneme denk gelmektedir. Bu dönem Nizam-ı Cedid faaliyetlerinin en yoğun olduğu döneme de denk gelmiş muhalif grupların tepkisinden dolayı şeyhülislam 14 Kasım 1806'da görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. İkinci defa tahta çıkışı II. Mahmud'un tahta çıkışından on dokuz gün sonraya 22 Cemâziyelâhir 1223 / 15 Ağustos 1808 tarihine rastlamaktadır. Ancak bu dönem de yine çalkantılı bir dönemdir. Zira Sened-i ittifak, sekban-ı cedid'in kurulmaya çalışılması, Alemdar Vakası ve IV. Mustafa'nın idamı gibi son derece kritik süreçler yaşanmış bu durumda yine muhalif grubun hedefi olmaması için üç ay kadar süren meşihat görevinden 3 Şevval 1223 (22 Kasım 1808) tarihinde uzaklaştırılmıştır. 10 Muharrem 1230'da (23 Aralık 1814) vefat eden Ahmed Esad Efendi Fatih'te Sinan Ağa Camii hazîresinde medfundur.⁶⁰

⁵⁹ Tarik Defteri nr. 10, 18, nr.56, s. 11, Tarik Defteri nr. 8879, s. 13.

⁶⁰ Mehmet İpşirli, " Esad Efendi, Sâlihizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul 1995, s.345.

Ahmet Esat Efendi, şeyhülislamlığı döneminde 172 numaralı deftere 136 mülazım ismi kaydettirmiştir. Bunlardan 128'i müstakilen ve 8'i Bayezid Medresesi'ndeki görevi dolayısıyla iadededen verdiği mülazımlardır. Şeyhülislam, Ramazan 1218 (Aralık- Ocak 1803-1804) tarihinde 1 muid ve 1 muzafını⁶¹ Muharrem 1219 (Nisan –Mayıs 1804) tarihinde yine 1 muid ve 1 muzafını⁶² bu yolla deftere kaydettirmiştir. Şeyhülislam, Rebiülahir 1219 (Temmuz- Ağustos 1804)'te 1 muid ve 1 muzaf⁶³, Cemaziyelahir 1219 (Eylül- Ekim 1804)'de de yine 1 muid ve 1 muzafını⁶⁴ yani toplamda 8 danışmendini bu yol ile mülazım vermiştir. Kanun gereği şeyhülislamların Bayezid Medresesi danışmendlerinden yılda 4 mülazım verebildikleri yukarıda ifade edilmişti. Ahmed Esad Efendi, ilk meşihat makamında üç yıl altı ay kadar kalmıştır. Bu nedenle İsmet İbrahim Efendi'nin Rumeli kadiaskerliğine denk gelen döneminde 8 mülazımını bu yolla deftere kaydettirmiştir. O'nun döneminde müstakil olarak şeyhülislam işareti ile deftere adı yazılan 128 mülazımdan 55'i seyyiddir. Bu 55 seyyiddan 4'ü aynı zamanda kadı çocuğu, 4'ü mevali çocuğu ve 3'ü müderris çocuğudur. Bu seyyid ulema çocuklarının dışında 127 mülazımdan 7'si yine ulema çocuğudur. Bu 7 mülazımın da 4'ü müderris, 2'si kadı ve 1'i mevali çocuğudur. Yani şeyhülislamın müstakilen deftere kaydettirdiği 128 mülazımdan 17'si ulema çocuğudur.

Kadiaskerler

172 numaralı mülazemet defterinin ikinci kısmında iki Anadolu kadiaskerinin ismi geçmektedir. Bunlardan ilki Kethüdazâde Mehmed Emin Efendi'dir.⁶⁵

Defterde adı geçen diğer Anadolu kadiaskeri Mollacıkzâde Mehmed Ataullah Efendi'dir.⁶⁶ İshak Efendi'nin oğlu olup 1742'de dünyaya gelmiştir. Damadzâde Feyzullah Efendi'nin ikinci şeyhülislamlığı döneminde tarik defterine kaydedilen bilgilerde ismi İshak Efendizade Mehmed Ataullah Efendi olarak geçmektedir. Burada yer alan bilgilere

⁶¹ MA, RKR, 172, s. 62.

⁶² MA, RKR, 172, s. 65.

⁶³ MA, RKR, 172, s. 75.

⁶⁴ MA, RKR, 172, s. 82.

⁶⁵ MA, RKR, 172, s. 64.

⁶⁶ MA, RKR, 172, s. 67.

göre 11 Cemaziyelevvel 1171 (21 Ocak 1758) tarihinde Fındıklı'da bulunan Kasım Bey Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamıştır. 1200 (1785-1786) yılında Yenişehir kadılığına getirilmiş, 1205 (1790-1791) tarihinde Edirne payesi almıştır. 1207 (1792-1793) yılında Medine kadılığına getirilen Mehmed Ataullah Efendi, 1209 'da (1794-1795) İstanbul kadısı olmuştur. 1215'te (1800-1801) Anadolu payesi almış ve 1 Muharrem 1219'da (12 Nisan 1804) fiilen Anadolu kadiaskerliği görevine getirilmiştir. 1222 (1807-1808) yılında Rumeli payesi ve 1225 (1810-1811) yılında Rumeli kadiaskerliğine atanmıştır. 1226 (1811-1812) yılında iken Rumeli'den mazul bir şekilde vefat etmiştir.⁶⁷ Sicill-i Osmani'de Mehmed Süreyya ölüm tarihi olarak 8 Safer 1227 (22 Şubat 1812)? tarihini vermişse de üç tarik defterinde ölüm tarihi olarak 1226 (1811-1812) tarihi verilmiştir.⁶⁸

172 numaralı defterde yer alan bilgilere göre kadiasker teşriften 4 mülazım vermiştir. Es-Seyyid Ahmed bin Mir Mehmed Mollacıkzade, es-Seyyid Abdullah Tefvik bin Mehmed Faik, Ahmed Ataullah bin Halil ve es-Seyyid İbrahim bin es-Seyyid Salih isimli mülazımlar Mehmed Ataullah Efendi tarafından Muharrem 1219 (Nisan –Mayıs 1804) tarihinde teşrif münasebeti ile deftere kaydedilmişlerdir. Bu 4 mülazımdan 3'ü seyyid ve 1'i kadı çocuğudur.⁶⁹

Kadılar

Yukarıda belirtildiği üzere büyük kadılıklardan olan Mekke, Medine, Kudüs ve Şam kadıları göreve geldiklerinde geldikleri görevi şereflendirmeleri dolayısıyla teşrif adı altında mülazım verme hakkına sahiptiler. 172 numaralı defterin ikinci dönem kayıtlarında yani Şaban 1218 (Kasım- Aralık 1803)- Recep 1219 (Ekim- Kasım 1804) tarihleri arasında Mekke-i Mükerrreme Kadısı Kütahyavi Ömer Efendi 2, Medine-i Münevvere Kadısı Hamdi Mustafa Efendi 4, yine Medine-i Münevvere Kadısı es-Seyyid Ahmed Efendi 1, Kudüs Kadısı Nevşehirli Hasan Efendi 4, Kudüs Kadısı Adem Efendi 4, Kudüs Kadısı Hasan Paşazâde es-Seyyid Ahmet Efendi ise teşrif münasebetiyle 4 mülazım vermişlerdir.

Sonuç

⁶⁷ Tarik Defteri nr.10, s. 24. Tarik Defteri nr.56, s. 14, Tarik Defteri nr.8879, s. 17.

⁶⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s. 336.

⁶⁹ MA, RKR, 172, s. 67.

Osmanlı İlimiye teşkilatında mesleğe girişin ilk basamağı olan mülazemet dönemine ait kayıtları ihtiva eden mülazemet defterleri içerdiği bilgiler bakımından son derece önemli kaynaklardır. Özellikle mülazım olarak ilmiye silkine dâhil olanların silke nasıl dâhil olduklarını gösteren tek kaynak olmaları bu önemi artırmaktadır. . Çalışma için incelenen 172 numaralı defterin verilerine göre defterde kayıtlı toplam 425 mülazım bulunmaktadır. Bu mülazımlardan 41'i ulema çocuğudur. Ulema çocukları arasında 24 kadı, 13 müderris ve 4 mevali çocuğu bulunmaktadır. 425 mülazımın 138'i seyyiddir. Şeyhülislamırlar toplamda 277 mülazım ismi vermişlerdir. Bunların 261'i müstakil olarak deftere kaydedilmişken 16'sı şeyhülislamırların Bayezid Medresesi'ndeki muidlerindendir. Defteri tutan Rumeli kadıaskeri İsmet İbrahim Efendi teşrif yolu ile 8, tezkirecilik yolu ile 4 mülazımını deftere kaydettirmiştir. Anadolu kadıaskerleri ise teşriften 8, tezkirecilik yolu ile 2 mülazım vermişlerdir. Medine, Mekke, Kudüs ve Şam kadısı olan büyük kadılar teşrif yolu ile 33, muidlik yolu ile 6 mülazım vermişlerdir. Müderrisler ise terfileri vasıtasıyla muidlerinden 87'sini mülazım olarak deftere kaydettirmişlerdir. Bu verilere bakarak defterde en çok müstakil yoluyla mülazım olanların yer aldığı anlaşılmaktadır. İkinci önemli bir yol muidlik yolu olmuş, üçüncü yol olarak da teşrif yolu ile deftere kaydedilen mülazımların olduğu anlaşılmıştır. Tezkirecilik yolu zaten çok kısıtlı olduğu için defterde de bu durum görülmektedir. Ancak dikkat çeken önemli bir husus defterde diğer mülazemet yollarının hiç kullanılmamış olmasıdır. Diğer mülazemet yollarından fetva eminliği, tezkirecilik gibi kısıtlı bir yoldur. Fakat defterde bu yolla bir mülazım kaydına rastlanmamıştır. Nevbet ve şehzade doğumu gibi bir durumun İsmet İbrahim Efendi'nin Rumeli kadıaskerliği döneminde yaşanmaması bu yolla bir kayda rastlanmamasının sebebidir. Diğer mülazemet defterlerinde sıkça karşılaşılan hocasının ölümü dolayısıyla mülazım olan ve kaynaklarda *mevtadan* şeklinde geçen mülazemet yolu ile bir kayda da defterde rastlanmamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Meşihat Arşivi, Rumeli Kadıaskerliği Ruznamçesi, nr. 172.

İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 8879.

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Müteferrik, nr. 10, 56.

Kitap ve Makaleler

Alan, Ercan, “Yeni Bir Belgeye Göre XVII. Yüzyılın Sonunda Rumeli’de Kadılık Rütbeleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 44, s. 337-366.

Alan, Ercan; Abdurrahman Atçıl, XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2018.

Aslan, Ali, 18. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatından Bir Kesit: Sıdkî Mustafa Efendi’nin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Baltacı, Cahid, “Kadıasker Rûznameçeleri’nin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C. 4, S. 1, İstanbul 1979, s. 55-100.

Baltacı, Cahit, XV.-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, C. 1, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Beyazıt, Yasemin, Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl), TTK Yayınları, Ankara 2014.Evsen, Esra, Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

İpşirli, Mehmet, “İlmiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s.141-144.

İpşirli, Mehmet, “Âşir Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 4, İstanbul 1991, s.8.

İpşirli, Mehmet, “Esad Efendi, Sâlih-zâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 11, İstanbul 1995, s. 345-346.

İpşirli, Mehmet, “Mülazemet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, Ankara 2020, s.536-537.

İpşirli, Mehmet, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.10-11, 1982, s.221-134. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iugaad/article/view/1023009541/1023008847>

İzgi, Cevat, Osmanlı Medreselerinde İlim, Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Kılıç, Cihan, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kariyer Sistemi”, *Turkish Academic Research Review*, C. 3, S. 1, 2018, s. 153-170

Köksal, Mehmet Fatih, İsmet, İbrâhîm İsmet Efendi, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ismet-mehmed-efendi>. Erişim Tarihi. 22.03.2025.

Kuru, Levent, Kazasker Ruznameçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37, İstanbul 2009, s. 40-43.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Ahval*, C. 3, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Devleti’nde Kadı (Kadı maddesi içinde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 69-73.

Özcan, Tahsin, “Ömer Hulûsi Efendi, Sâ mânîzâde ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul 2007, s. 72-73

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

Raşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Tarihi Raşid ve Zeyli*, haz. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çağır, Ahmet Zeki İzgöer, C. 3, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Sahillioğlu, Halil, “Askeri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 3, İstanbul 1991, s. 488-489.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlmîye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Extended Abstract

In the Ottoman Empire, the people were generally divided into two groups as military and reaya in terms of the opportunities and rights they had. Among these, the military class consisted of administrators, soldiers and ulema, and were also divided into two groups as customary group and sherry group due to the duties they performed. The most prominent characteristic of the military was that they were exempt from taxation. The ulema, who were not members of the military, were graduates of madrasahs and constituted the ilmiye class.

In the Ottoman Empire, graduates of madrasahs were employed in three fields. Muderris were assigned in the field of teaching, qadi in the field of law and muftis in the field of fatwa. In accordance with the principle of equivalence in the laws, the people in charge of these fields had the right to change their fields whenever they wished. However, before starting their professional careers, the candidates for qadi and muderris had to undergo a period of mulâzemet, which is considered a kind of internship in today's sense, and they could only practice their professions at the end of this period, the duration of which was determined according to the needs of the state. In other words, students who graduated from madrasahs had to be mulâzemet in order to enter the ilmiye organisation and start their professions.

Candidates for qadi and muderris who completed their madrasah degrees in order and graduated from the highest grade madrasah applied to the Rumeli qadiasker with their diplomas in order to become a mulazım. Rumeli kadiasker would record the names of those who would become mulazım in books called Ruznamçe defteri.

Mulâzemet notebooks are indispensable and indispensable sources for studies on the ilmiye organisation. Every qadi and muderris candidate who joined the ilmiye order had to be registered in these books. This is because the state appointed as many qadi and muderris as it would employ based on the records in this book. The notebooks are also important in terms of determining the number of people who would enter the ilmiye profession in the period when they were written, how many of them were the sons of the ulema, how much accumulation there was in the field, and how they were included in the mulâzemet system.

It is known that the mulâzemet system existed in the Ottoman Empire from very early periods. However, the increase in the number of madrasah graduates led to a surplus of kadi and muderris candidates. In the face of this situation, the state made some arrangements so that not every madrasa graduate could become a mulazım.

This regulation was made in 1537 by Ebussuud Efendi, who was the Rumeli kadiaskeri of the period, upon the request of Suleiman the Magnificent. With the regulation made by Ebussuud Efendi, the procedure of using a separate book for mülâzims was introduced. The regulation also specified how many mülâzims each ulema could give. In other words, in order for a madrasah graduate to go to the Rumeli kadiasker after receiving his diploma and have his name recorded in the book as mülâzım, the reference of an ulema was required. In the arrangement made in the mülâzemet system during the reign of Ebussuud Efendi, it was specified who and under what name these references could be given. The data of the mülâzemet books analysed in this study were also evaluated in this respect.

In the mülâzemet system, a candidate for a mulazim is recorded in the book in the following ways: Muidlik, deceased, muidlik of the sheikh al-Islam in Sultan Bayezid Han Madrasah, nevbet, birth of a prince, honoring, tezkire, fetva trustee, independent, Hatt-ı hümayun, intercession or request, expedition. Muids are people who assist the teachers in madrasahs and who attend the lessons together with the teacher and make the students repeat after the lessons. In order to be able to give a mulazim from muidlik, a muderris must be on duty in a madrasah at least at the Musila-i Sahn degree. In addition, it has been made legal for the sheikh al-Islams to give mulazims from among their muids who were on duty in Bayezid Madrasah. Again, the laws have paved the way for deceased scholars to become mulazims as a priority in order not to victimize their students. Experts selected from among the Süleymaniye or Sahn professors determined who could become a lieutenant by organizing exams for the students of deceased scholars. This path is usually mentioned in the registers as "from the dead". What is meant by becoming a lieutenant through the nevbet path is situations such as the enthronement of the sultan and the imperial sûr-ı hümayun. Births of princes, like the nevbet, were also one of the important ways of acceptance for the waiting madrasah graduates. The path of becoming a lieutenant through honoring the position that some high-ranking scholars have reached is the way of giving lieutenants. The laws clearly state which scholars can give how many lieutenants in this way. The judges of Anatolia and Rumelia have assistants called tezkireci and according to the law, the judges can give lieutenants to these assistants. The fatwa officers are the assistants of the sheikh al-islam in the fatwa house. The person in charge of the Fetvahane at the Sheikh-ul-Islam gate is called the Fatwa Emini. Sheikh-ul-Islams have the right to register these officials in the mulazemet register. Sheikh-ul-Islams also have the right to assign mulazims independently. The authority to assign mulazims independently is granted only to the Sheikh-ul-Islam by law. In the studies in the literature on mulazemet registers, the general opinion is that this path was a preferred path for the children of the

ulemas or for some mulazims who were given a favor. The Kadiasker ruznamçe registers are of great importance in shedding light on many aspects of the Ottoman ilmiye organization. The registers, which are important in terms of understanding the institution of the madrasah and the judgeship, are also a first-degree source for studies to be conducted in the field of Ottoman education and law, and are the registers that must be consulted for studies in these fields. The mulazemet registers are also important in that they contain information such as determining which ulema appointed mulazims in which way, who the mulazims were, and how many mulazims were assigned in which period. The register, which is the subject of the study, was evaluated from all these perspectives.

Kadiasker ruznamçe books are of great importance in illuminating many aspects of the Ottoman ilmiye organisation. They are important for understanding the institution of the madrasah and the judiciary, and they are also a primary source for studies on Ottoman education and law, and they should definitely be consulted for studies in these fields. Mülazemet notebooks are also important in terms of containing information such as the determination of which ulema assigned mulazemets, who the mulazemets were, and how many mulazemets were assigned in which period. The notebook subject to this study has been evaluated from all these perspectives.

The mülazemet register examined in the study is the register registered in the Meşihat Archives under number 172. The register consists of 96 pages. The first 55 pages of the register include the records kept by İsmet İbrahim Efendi, a Rumelian judge, during his first judgeship. These records cover the period between November - December 1799 and October - November 1800. Starting from page 58 of the register until the last page, there are records belonging to İsmet İbrahim Efendi's second judgeship period. These records cover the period between November - December 1803 and October - November 1804. During İsmet İbrahim Efendi's first judgeship period between November - December 1799 and October - November 1800, 218 lieutenants were registered, 141 of whom were sheikh-ul-islam lieutenants. 93 of the Sheikh-ul-Islam's lieutenants were registered in the book through independent means. During this period, 11 of the lieutenants registered in the book were kadiasker lieutenants, 5 of them were Anatolian kadiasker and 6 were Rumelian kadiasker lieutenants. Three of the lieutenants were kadi lieutenants and 49 were mudarris lieutenants. Of the lieutenants registered in the first part of the book, 133 were independent, 57 of them became lieutenants through muid status. 8 of those who became lieutenants through muid status were from the Sheikh-ul-Islam's Bayezid Madrasa. While 22 lieutenants registered in the book became lieutenants through honorific status, 3 of them became lieutenants

through an anthology. It is understood that during this period, the most of the lieutenants were registered in the book through independent means. 62% of the mulazims became mulazims in this way. 27% of the mulazims registered in the register became mulazims through the muidlik method. The rate of those who became mulazims through the honorific method is 10%. It is understood that the tezkire method was a method used in recording in the register with a rate of 1%. In addition, 70 of the 218 mulazims registered in the register during this period were seyyids. Again, 17 of these mulazims were children of ulemas. 15 of them were children of kadis and 2 were children of mudarris. This means that only 7% of the mulazims registered in the register were children of ulemas and the remaining 93% were not children of ulemas. While 6 of the ulema became lieutenants independently, 5 became lieutenants through muid, 5 became lieutenants through honorifics, and 1 became lieutenant through an anthology.